

1 Inleiding

1.1 Vermogen en vermogensrecht

1 Vermogen. Dit boek gaat over het vermogensrecht. De jurist verstaat onder 'vermogen': het geheel van op geld waardeerbare – althans in de economische sfeer liggende – rechten en verplichtingen die iemand heeft, dus het geheel van zijn activa en passiva. Actiefposten vormen bijvoorbeeld al zijn eigendomsrechten, maar ook al zijn vorderingen. Het tegenovergestelde van een vordering is een verplichting of schuld. Ook zijn schulden behoren tot zijn vermogen, bijvoorbeeld een schuld uit een hypothecaire lening of uit leverantie van energie. Alle schulden vormen passiefposten.

Het vermogen van iemand is geen statisch gegeven. Onder gewone omstandigheden ondergaat een vermogen met grote regelmaat grotere of kleinere wijzigingen. Iemand die een eerder besteld studieboek afhaalt bij de boekhandel, wordt eigenaar van een klein stukje vermogen dat voorheen aan de boekhandel toebehoorde. Wie door middel van een bankoverschrijving een rekening betaalt, ziet zijn vordering op de bank verminderd, maar is tevens van een schuld bevrijd. In de regel zal, zoals in de zojuist gegeven voorbeelden, een wijziging binnen het vermogen van de één tegelijkertijd een wijziging in het vermogen van een ander teweegbrengen.

2 Vermogensrecht. Het begrip 'vermogensrecht' is dubbelzinnig. Dit zit hem in het woordje 'recht'. *Recht* kan namelijk zowel betekenen het *geheel aan geldende regels*, als een krachtens die regels aan iemand toekomende *bevoegdheid*. Daarmee komen we tot een onderscheid tussen 'objectief' recht en 'subjectief' recht.

Het *objectieve* recht is het geldende recht: de binnen een bepaald rechtsgebied op een bepaald tijdstip geldende regels. In die betekenis houdt 'het vermogensrecht' in: alle regels met betrekking tot de subjectieve rechten en plichten die onderdeel van een vermogen kunnen vormen.

Gebruikt men het woord 'recht' in de zin van objectief recht, dan kan men nooit spreken van 'een' recht. Vrijwel altijd wordt er een complex van regels mee aangeduid. Het Nederlandse en het Duitse verbintenissenrecht zijn bijvoorbeeld beide complexen van regels met betrekking tot verbintenissen. Soms is er sprake van één enkele regel. Een regel van Nederlands verbintenissenrecht is bijvoorbeeld dat verbintenissen slechts kunnen ontstaan indien dit uit de wet voortvloeit (art. 6:1) en een regel van Nederlands goederenrecht is dat de eigenaar van een zaak bevoegd is haar op te eisen van eenieder die haar zonder recht houdt (art. 5:2). Hier zien wij het woord 'recht' in de betekenis van het Engelse woord 'law'.

Een *subjectief* recht is een aan iemand toekomende 'bevoegdheid'. Een 'vermogensrecht' betekent hier een aan een bepaalde persoon toekomend recht dat deel uitmaakt van zijn vermogen, bijvoorbeeld een eigendomsrecht of een vorderingsrecht. Een subjectief recht bestaat slechts bij de gratie van een regel van objectief recht.

Het begrip subjectief recht kan men, anders dan objectief recht, nooit gebruiken zonder dat men er, in het enkelvoud, 'het' of 'een' vóór zet. Men kan spreken van 'vermogensrecht' als onderdeel van het objectieve recht, maar 'vorderingsrecht' of 'recht van eigendom' zonder meer maakt geen zin: ik heb een vorderingsrecht tegen X, ik heb het recht van eigendom van een stuk grond. Overigens kan men bij het begrip subjectief recht in het meervoud wel zonder lidwoord af: 'vorderingsrechten zijn overdraagbaar, zoals blijkt uit art. 3:83 lid 1'. Een subjectief recht is het woord 'recht' in de betekenis van het Engelse woord 'right': I have a right.

3 *Goederenrecht en verbintenissenrecht.* De *subjectieve* vermogensrechten vallen te onderscheiden in rechten met betrekking tot goederen en rechten met betrekking tot personen. Op dit verschil bouwt de onderscheiding van het objectieve vermogensrecht in 'goederenrecht' en 'verbintenissenrecht' voort.

Het *goederenrecht* is dat deel van het objectieve vermogensrecht dat betrekking heeft op de rechtsverhouding tussen een persoon en een goed, zoals een huis, een auto of een computer. Aan wie behoort een goed toe? Wie mag over een goed beschikken?

Het *verbintenissenrecht* is dat deel van het objectieve vermogensrecht dat betrekking heeft op de rechtsverhouding tussen een persoon en een andere persoon. Kan een persoon degene met wie hij een overeenkomst heeft gesloten aan die overeenkomst houden? Heeft een persoon recht op schadevergoeding door degene die hem schade heeft toegebracht?

De term 'verbintenis' ziet op de rechtsverhouding tussen twee personen op grond waarvan de één een subjectief recht heeft tegenover de ander en die ander een verplichting heeft tegenover de eerste. Het subjectieve recht noemt men 'vordering', bijvoorbeeld de vordering tot terugbetaling van een uitgeleende geldsom. De verplichting heet 'schuld', bijvoorbeeld de verplichting tot terugbetaling van de geleende geldsom. Het verbintenissenrecht – een stuk van het objectieve recht – geeft regels met betrekking tot verbintenissen en de daaruit voortvloeiende vorderingen en schulden, die op hun beurt een actief dan wel een passief van het vermogen van iemand vormen.

4 *Vershil in soort subjectieve rechten.* Het verschil tussen goederenrecht en verbintenissenrecht gaat verder dan een enkele catalogisering.

In het *goederenrecht* hebben we telkens te maken met rechten op goederen die de rechthebbende in beginsel *tegenover iedereen* kan invoeren. Vanwege deze 'derdenwerking' noemen we een dergelijk recht een 'absoluut recht', dat een aanzienlijk kortere typering is dan het soms gebruikte alternatief: 'goederenrechtelijk recht'. In het *verbintenissenrecht* hebben we in beginsel te maken met rechten die niet tegenover iedereen inroepbaar zijn, maar slechts *tegenover een bepaalde persoon*, namelijk degene met wie men in een verbintenisrechtelijke verhouding staat. Een dergelijk recht heet een 'relatief recht'; het is slechts in relatie tot een bepaalde persoon tot gelding te brengen. De schuldeiser uit een verbintenis komt een 'persoonlijke vordering' toe, wat uiteraard bondiger is dan de term verbintenisrechtelijk recht. Op dit wezenlijke

onderscheid in de werking tussen een absoluut en een relatief recht gaan we in nr. 27 e.v. dieper in.

A is eigenaar van een auto. B steelt A's auto, waarna hij haar verkoopt aan heler C. A kan zijn eigendomsrecht op de auto inroepen tegen C.

X heeft een opeisbare vordering uit geldlening op Y. X kan alleen van Y terugbetaling vorderen, niet bijvoorbeeld van Z.

De absolute rechten op goederen die we in het goederenrecht tegenkomen, maken dat het goederenrecht een heel ander karakter kent dan het verbintenissenrecht. De absolute rechten kenmerken zich door hun derdenwerking. Juist omdat zij rechtstreeks de positie van derden raken, kent de wet een 'gesloten systeem' van absolute rechten. Het objectieve recht erkent slechts de in de wet geregelde absolute rechten. Het verbintenissenrecht kent een 'open systeem' van verbintenissen. Het staat partijen in beginsel vrij die verbintenissen in het leven te roepen die zij zelf willen. Zij bepalen zelf in welke rechtsverhouding zij tegenover elkaar willen staan. In het verlengde hiervan ligt dat het goederenrecht in overgrote mate dwingend recht bevat, dat wil zeggen dat partijen als regel er niet van kunnen afwijken. Het verbintenissenrecht is echter in vergaande mate van regelend recht, dat wil zeggen dat partijen vrij zijn om van de wettelijke bepalingen af te wijken. Uitzonderingen bestaan er voor gevallen waarin één van de partijen te zeer in het nauw dreigt te komen of als de positie van derden in gedrang komt.

5 *Goederenrecht en verbintenissenrecht zijn niet van elkaar te scheiden.* Het maken van onderscheid tussen goederenrecht en verbintenissenrecht kent weliswaar zijn nut, maar beide rechtsgebieden zijn niet los van elkaar te zien. Ze zijn als onderdelen van het vermogensrecht *onlosmakelijk* met elkaar verbonden.

1.2 Opzet boek

6 *Opzet van dit studieboek.* De onderscheiding tussen goederenrecht en verbintenissenrecht komt ook in dit boek terug. Het eerste deel van dit boek beschrijft de zwaartepunten van het goederenrecht. Wat is een absoluut recht op een goed? Wat is bezit? Hoe verkrijgt iemand een goed? Welke absolute genots- en zekerheidsrechten op goederen kennen we? Etc. Het tweede deel van dit boek behandelt de zwaartepunten van het verbintenissenrecht. Wat is een verbintenis? Wat zijn de vereisten voor een verbintenisscheppende overeenkomst? Welke rechtsmiddelen heeft iemand wanneer zijn wederpartij haar verbintenis niet nakomt? Wanneer ontstaat er een verbintenis tot schadevergoeding? Op welke wijzen gaan verbintenissen teniet? Etc.

Telkens zullen we zien dat er sterke dwarsverbanden bestaan tussen het goederenrecht en verbintenissenrecht.

1.3 Regeling van het vermogensrecht in het BW

7 *Het BW.* Het vermogensrecht is geregeld in het *Burgerlijk Wetboek (BW)*.

Het huidige BW is het resultaat van een omvangrijk wetgevingsproject dat op 25 april 1947 van start is gegaan toen E.M. Meijers bij Koninklijk Besluit de opdracht kreeg een nieuw Burgerlijk

Wetboek te ontwerpen, dat het oude van 1838 diende te vervangen. De Boeken 1 en 2 zijn ingevoerd respectievelijk in 1970 en 1976. De Boeken 3, 5 en 6, alsook een gedeelte van Boek 7 zijn op 1 januari 1992 in werking getreden. Boek 4 is op 1 januari 2003 van kracht geworden. Boek 8 is vanaf 1 april 1991 gefaseerd ingevoerd. Boek 10 is op 1 januari 2012 in werking getreden.

Overigens is in het BW niet het gehele vermogensrecht te vinden. In verscheidene wetten treft men (meer bijzondere) regels aan ten aanzien van rechten en plichten die tot iemands vermogen kunnen behoren. Wie bijvoorbeeld een roman, een novelle of een juridisch leerboek schrijft, verwerft daarvan automatisch het auteursrecht. Het auteursrecht wordt niet in het BW geregeld, maar in de Auteurswet.

8 Inhoud van het BW. Het BW omvat meer dan alleen vermogensrecht zo blijkt uit de titel van Boek 1: 'Personen- en familierecht' en die van Boek 2: 'Rechtspersonenrecht'.

Boek 1 bevat de wettelijke regeling van de *natuurlijke* personen ofwel de mensen. Hier vinden wij regels betreffende de naam van de natuurlijke persoon, zijn afstamming en de verhoudingen tussen personen in familieverband: huwelijk, geregistreerd partnerschap, adoptie, minderjarigheid, gezag over minderjarigen, curatele. Boek 2 regelt de zogenaamde *rechtspersonen*, lichamen die in het vermogensrecht kunnen optreden als persoon net als de 'natuurlijke' persoon, de mens. Verenigingen, stichtingen, naamloze en besloten vennootschappen vormen voorbeelden daarvan. Het personenrecht valt buiten het bestek van dit studieboek, dat immers het vermogensrecht tot onderwerp heeft.

Boek 3 draagt als opschrift: 'Vermogensrecht in het algemeen'.

Boek 3 bevat bepalingen die voor alle subjectieve vermogensrechten van belang kunnen zijn. In de eerste afdeling van titel 1 (afdeling 3.1.1) vinden we een aantal belangrijke begripsomschrijvingen, zoals in art. 3:1 van 'goed', in art. 3:2 van 'zaak' en in art. 3:6 van (subjectief) 'vermogensrecht'.

Boek 4 kent als titel: 'Erfrecht'.

Boek 4 omvat een regeling van wat met het vermogen van iemand gebeurt, wanneer hij komt te overlijden. In dat opzicht maakt het deel uit van het vermogensrecht. Deels is het erfrecht ook familierecht, omdat het de familieleden van de overledene zijn, die zijn vermogen erven indien hij geen testament heeft gemaakt. Het erfrecht valt buiten het kader van dit studieboek.

Boek 5 is getiteld: 'Zakelijke rechten'.

Boek 5 regelt het zakenrecht, dat wil zeggen de absolute rechten die slechts zaken tot object kunnen hebben. Het zakenrecht is een onderdeel van het goederenrecht. Het object van een zakelijk recht is een zaak. Een zaak is een voor menselijke beheersing vatbaar stoffelijk object, aldus art. 3:2. Men kan denken aan een stoel, een auto of een stuk grond met een huis erop. Het begrip goed is ruimer. Goederen zijn alle zaken en alle (subjectieve) vermogensrechten, zo bepaalt art. 3:1. Aldus omvat het goederenrecht niet alleen een regeling met betrekking tot absolute rechten op zaken, maar ook met betrekking tot goederen die geen zaken zijn.

Boek 6 draagt als opschrift: 'Verbintenissen in het algemeen'.

Boek 6 bevat bepalingen die voor alle verbintenissen van belang zijn. We zien daarin dat verbintenissen niet alleen rechtstreeks uit de wet, maar ook uit overeenkomsten – partijafspraken – kunnen ontstaan. Een bijzonder onderdeel van het verbintenissenrecht is dan ook het overeenkomstenrecht.

De Boeken 7 en 8 kennen achtereenvolgens als titel: 'Bijzondere overeenkomsten' en 'Verkeersmiddelen en vervoer'.

Boek 7 bevat een regeling van een aantal bijzondere overeenkomsten, 'bijzonder' omdat de wet een *nadere* regeling geeft. Men vindt daarin een groot aantal frequent voorkomende overeenkomsten zoals koop en ruil, schenking, huur, opdracht, reisovereenkomst, bewaarneming, arbeidsovereenkomst, aanneming van werk, borgtocht en verzekering. Enkele bijzondere overeenkomsten, zoals huurkoop en bruikleen, zijn vooralsnog geregeld in Boek 7A. De bedoeling is deze overeenkomsten na hercodificatie eveneens onder te brengen in Boek 7. Boek 8 behelst het vervoersrecht. Het omvat de regeling van het vervoer van personen, van goederen, het zee- en binnenvaartrecht (niet slechts het vervoer per schip maar bijvoorbeeld ook de arbeidsverhoudingen aan boord, de wijze waarop schepen worden overgedragen en geëxploiteerd), het luchtrecht en ten slotte het wegvervoersrecht. Bepalingen uit Boek 7 en Boek 8 zullen hieronder slechts sporadisch aan de orde komen.

Boek 9 is gereserveerd voor regels betreffende voortbrengselen van de menselijke geest, zoals het auteursrecht en de industriële eigendom. Wanneer – en zelfs of – dit boek wordt ingevoerd, is onduidelijk.

Tot slot Boek 10 dat als opschrift draagt: 'Internationaal privaatrecht'.

Anders dan de tenaamstelling suggereert, bevat dit boek regels van nationaal recht. Zij zien op de vraag welk (nationaal) rechtsstelsel van toepassing is ingeval een privaatrechtelijke rechtsverhouding een internationaal aspect heeft. Een Duitse chauffeur rijdt in een vrachtauto met Luxemburgs kenteken op de Veluwe een Franse vakantieganger aan, die in een Belgische huurauto rijdt. Een in Colombia wonende Rus wil in Groningen een kind erkennen die zijn Spaanse vriendin in het UMCG heeft gebaard. Het internationaal privaatrecht – ook wel conflictenrecht genoemd – valt buiten het bestek van dit studieboek.

9 *Gelaagde structuur van het vermogensrecht: algemene en bijzondere delen.* De wetgever heeft bij de indeling van het vermogensrecht gekozen voor de systematiek van algemeen naar bijzonder. Het meest algemene deel vormt Boek 3, dat – zoals we hebben gezien – als titel draagt: 'Algemeen deel van het vermogensrecht'. Hier vinden we begrippen en regels die in het vermogensrecht een meer algemene strekking hebben. Daarin geregelde begrippen en figuren als goed, zaak, vermogensrecht, registergoed, goede trouw, rechtshandeling, verkrijging van goederen en rechtsvorderingen doen zich overal in het vermogensrecht gelden. Boek 5 vormt een meer bijzonder deel met de regeling van de zakelijke rechten, als eigendom, erfpacht en enkele andere absolute rechten op zaken. Zonder het algemeen deel in Boek 3 zou die regeling echter incompleet zijn.

Zo zal men in Boek 5 vergeefs zoeken naar een regeling hoe de verkoper van een fiets de koper tot eigenaar van die fiets kan maken. Dit is voor alle goederen gemeenschappelijk geregeld in

Boek 3 en wel in afdeling 3.4.2. De algemene vereisten voor (eigendoms)overdracht staan in art. 3:84 lid 1. De daarvoor vereiste levering is geregeld in art. 3:90 lid 1.

Boek 6 is zowel een bijzonder als een algemeen deel. Een bijzonder deel omdat het verbintenissenrecht tot het vermogensrecht behoort, waarvan Boek 3 het algemeen deel vormt. Een algemeen deel omdat het voor alle verbintenissen gemeenschappelijke regels geeft. Boek 6 draagt niet voor niets als titel: 'Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht', terwijl titel 6.1 als opschrift kent: 'Verbintenissen in het algemeen'. Daarnaast bevat Boek 6 ook zelf weer bijzondere delen, zoals de regeling van de verbintenisscheppende overeenkomst in titel 6.5. Op zijn beurt is dit bijzondere deel weer een algemeen deel ten opzichte van Boek 7 dat voor een aantal veelvoorkomende overeenkomsten nadere regels geeft. Titel 6.5 heeft dan ook als kop: 'Overeenkomsten in het algemeen' en Boek 7 op zijn beurt 'Bijzondere overeenkomsten'. Aldus kunnen we in het BW verschillende lagen onderkennen. Van een meer algemeen gestelde basislaag via een of meer tussenlagen naar een meer specifiek gestelde regeling. Men spreekt daarom van de 'gelaagde structuur' van het BW. De laagsgewijze opbouw brengt een *trapsgewijze* werking met zich mee.

De hierboven genoemde koopovereenkomst is een van de bijzondere overeenkomsten uit Boek 7. Zij roept twee verbintenissen in het leven, één tot eigendomsoverdracht en één tot betaling van de koopprijs, zie art. 7:1. Over de wijze waarop een koopovereenkomst tot stand komt, staat in Boek 7 niets. Daarvoor moeten we naar Boek 6. Titel 6.5 bevat namelijk een algemeen gedeelte voor verbintenisscheppende overeenkomsten. Daar zien we in art. 6:217 dat een overeenkomst tot stand komt door een aanbod en de aanvaarding daarvan. Art. 6:213 definieert de overeenkomst als een (meerzijdige) rechtshandeling. De rechtshandeling kent op haar beurt een algemene regeling in Boek 3. Deze regeling in titel 3.2 vindt bij de koopovereenkomsten bijvoorbeeld toepassing wanneer bij haar totstandkoming sprake is van bedreiging, bedrog of misbruik van omstandigheden (art. 3:44) of bij de vraag of een bij de buurman van de verkoper geposte aanvaarding door de koper de overeenkomst tot stand doet komen (art. 3:37).

10 Schakelbepalingen. De wet kent in de vorm van 'schakelbepalingen' ook nog een alternatief systeem voor het creëren van algemene delen. Zij ontleen hun naam daaraan dat zij andere wetsbepalingen inschakelen door deze van overeenkomstige toepassing te verklaren.

Het bereik van deze schakelbepalingen is verschillend:

Het meest verstrekkend is de schakelbepaling die bepaalde vermogensrechtelijke bepalingen tot een algemeen deel maakt dat ook buiten het vermogensrecht gelding krijgt. Art. 3:59 vormt een voorbeeld. Het verklaart titel 3.2, dat (primair) op een vermogensrechtelijke rechtshandeling ziet, ook buiten het vermogensrecht van overeenkomstige toepassing. Vereist is wel dat de aard van de rechtshandeling of van de rechtsbetrekking zich daartegen niet verzet.

Minder vergaand is de schakelbepaling die een specifieke regeling tot een algemeen deel voor het gehele vermogensrecht maakt. Een voorbeeld hiervan is art. 6:216. Het verklaart een aantal belangrijke bepalingen aangaande verbintenisscheppende overeenkomsten van toepassing op andere meerzijdige rechtshandelingen op vermogensrechtelijk terrein.

Een derde soort vormt de schakelbepaling die geen algemeen deel schept, maar een bepaalde materie regelt door naar andere bepalingen door te verwijzen. Hier is art. 3:98

illustratief. Eén van de in Boek 5 geregelde absolute rechten is erfpacht. Art. 5:85 definieert haar als een zakelijk recht dat de erfpachter de bevoegdheid geeft andermans onroerende zaak te houden en te gebruiken. Over de wijze van vestiging vermeldt Boek 5 echter niets. Daarvoor moeten we naar Boek 3. Art. 3:98 verklaart op de vestiging van erfpacht de bepalingen van afdeling 3.4.2 van overeenkomstige toepassing. Dit betekent dat voor vestiging van erfpacht op een onroerende zaak dezelfde algemene vereisten van art. 3:84 lid 1 gelden als voor overdracht daarvan, terwijl de daarvoor vereiste levering langs de weg van art. 3:89 dient te geschieden.

Deel 1: Goederenrecht

